

Brassai százéves pályafutása.

(Negyedik és befejező közlemény.)

XIII.

Megérte százéves korának jubileumát.

Junius 15-ike ünnepe volt a nemzetnek. Egyetlen ünnep napja a nagy magyar tudósnek, ki százéven át csak munkanapokat ismert. Míg sokan dőzsöltek a kitüntetésekben, puritán egyszerűségében minden ünnepeltetés elől, ha csak lehetett, kitért. A nemzet rokonszenve az ország Brassai bácsija iránt most megnyilatkozott. Ágyához volt szegezve, most nem térhetett ki előle. De nem is akart. Bár a koszorú a munka hőstét az élet harczában már térdre hullva találta, lelke még fogékony maradt élete utolsó öröméhez, nem sejtve, hogy utolsó.

A szerencsés véletlen most azzal kedvezett, hogy tanúja lehettem jubileuma első perceze hatásának.

Mondhatom, aggódva gondoltam jun. 15-én, hátha nyilatkozatát nem veszik jóvá, mert az én és Szabó nyilatkozata még nem jelent volt meg. Azonban, már az az előtti napon d. u. 4 órakor a véletlen a „Kolozsvár“ talán legelső nyomtatott példányát kezembe juttatta, bérkocsiba ültem. Brassai szunnyadott. Kis idő múlva kérdém: tudja Brassai bácsi, mi vár holnap reánk? Nem én, felelt. Akkor elkezdtem beszélni, hogy nyilatkozatával mi történt s kérdém, nem kapott telegramot? Kapott, szolt közbe az ápolónő, elküldtem a tanár úrnak. Az unitáriusok megbízottját értette. No, Brassai bácsi, itt van a telegram nyomtatásban, s olvastam: Wlassics Gyula kultuszminiszter ma ő felsége megbízásából a következő táviratot küldte Brassainak:

„Ő cs. és kir. felsége legkegyelmesebben fölhatalmazni méltóztatott, hogy Nagyságodnak századik születésnapja alkalmából legmagasabb nevében szerencsekívánatait tolmácsoljam.“

Brassai halavány arca kigyúlt. Hosszasan nézett. Mire megcsókoltam azt a jóságos, most hideg kezét. Belépett Benczédi Gerely tanár, a megbízott, egykor szintén tanítványa. A telegramot az eredetiből is felolvasta. Nagy idő kellett, míg Brassai megszólalt: három királyt értem . . . ha nincs Arad: nincs Solferino, Köni-grätz . . . Nem akartuk eszmemenetét zavarni, hallgatás után megszólal: Deo gratias, Deo gratias — melyik dalműben is éneklük, mintha hallanám. Látszott, hogy jubilálása teljesen meglepte, hogy a királyi kegy meghatotta. Mit Benczédi így fejezett ki: Istenem, be kár, hogy ezt a túlvilági mosolyt, egy hosszú, hasznos élet e derűjét, jutalmát nem lehetett lefotografrozni.

A miniszter levele még nem érkezett volt meg, de jöttek telegramok, a kormány elnökétől, az Akadémiától s egy sereg tisztelőjétől. Idővártatva Benczédi előveszi, mutatja, kérdi, hogy felolvashatja-e? Olvasta, mindenik után szünetet tartott. Figyelemmel, szótlán hallgatta. A helyzet komolyságát egy telegramra Brassai az a komikus megjegyzése szakította meg: ezt a kutya egye meg. De ismét elgondolkodott s végül megszólalt: mind szép, de ezekre meg is kellene felelni, míg én is illően megköszönhetem. Az ő fellege sürgönyére a püspök urral megszerkesztettük a feleletet, szölt Benczédi, felolvasta: nagyon jól van, köszönöm.

Még néhány Perez. Felolvasó diákja már kezében tartotta a hirlapot. Belépett dr. Farkas Lajos egyetemi tanár, künt más látogatók várakoztak. Következett a nap, melylyel Kolozsvár s a nemzet őszinte szeretete és tiszteletével halmozta el.

A király üdvözlote után, jun. 13-ikáról keltezve, a miniszter a következő meleg hangú levelet intézte Brassaihoz:

Tisztelt Uram! Tisztelettel és meghatottsággal fordúlok Önhöz születésének századik évfordulóján. Mint a százados tölgy a fiatal erdőben, úgy áll Ön az ifjú Magyarország szellemi munkásainak sorában; az édes anyaföldből szívta erejét, melylyel diadalmasan megküzdött az idegenből zúduló vészekkel és viharokkal; s oly sok tapasztalat és küzdelem után ma is teljes erőben áll még mindnyájunk örömére és a magyar tudományosság dicsőségére.

Nagy eseményekben dús, az emberi elme fényes diadalait hirdető századot élt Ön át. A tudományok a század kezdete óta a mai napig nagyot változtak, fejlődtek. De az ön munkásságának már legelső nyomot változtak, fejlődtek. De az ön munkásságának már legelső nyomot változtak, fejlődtek. De az ön munkásságának már legelső nyomot változtak, fejlődtek. De az ön munkásságának már legelső nyomot változtak, fejlődtek.

s hálás ezért a mai nemzedék. Enciklopedikus ismereteit a tudományoknak csaknem minden ágára kiterjedőleg magyaros szellemben érvényesítette; könyvei éppen azért még sokáig mintaképek gyanánt fognak szolgálni tudásainknak.

Születésének századik évfordulóján fogadja szívből eredő szerencsekívánataimat. Kérjük az Egek Urát, hogy nemzetünk dicsőségére még sokáig tartsa meg Önt jó erőben és egészségben. Élvezze és lássa még sokáig általános tevékenységének szép eredményeit. Igaz tisztelője *Wlassics Gyula* dr. s. k.

Az Akadémia Brassai születésének 100-ik évfordulója alkalmából a következő telegrammot intézte:

„Brassai Sámuel úrnak Kolozsvár. A ritka évfordulóra a magyar tudományos akadémia örömeinek és szerencsekívánatainak kifejezését küldi *Szily Kálmán*“.

A Budapesti Hírlap szerkesztősége a következő táviratot küldötte:

„Brassai Sámuel úrnak Kolozsvárt. Adja az Isten, hogy az egész ország még sokáig tisztelhesse és bámúlhassa Önben a magyar agyvelő csodálatos erejét és sokoldalúságát, valamint a magyar faj fizikumának törhetetlen szívósságát és ritka szép összhangját a lélekkel. Üdvözlettel és hódolattal“.

A Népművelők Budapesti Egyesülete nevében Sretizer Lajos elnök szintén meleghangú táviratban üdvözölte Brassai Sámuelét.

Következtek a tisztelgések. Ferencz József unitárius püspök jött egyháza küldöttsége élén. Hozta egyszersmind a minister levelét, felolvasta. Mire így szólt: bizony, erre méltóképpen kellene válaszolni s felkérte a püspököt megírására.

Magával hozta még s felolvasta a következő melegséggel teljes telegramokat:

Dr. Kaucz Gyula, Bécs. Terray István, Leher (Gömörmege). Zsigó Endre, Szalacs. Zerkovits Emil, Budapest. Zeiler, ezredorvos, Reichenberg. Darányi Ignác, Budapest. Népművelők egyesülete nevében Sretizer Lajos. Battek zenetanár, Kremzier. Műgyetem nevében, Wartha Wincze. Lázár Gyula és neje, Budapest. Körösi József, Karlsbad. Buljovszky Lilla, Römerbad. Maszák és családja. Farkas Albert. Kir. m. természettud. társulat nevében, Paszlavszky titkár. Barabás Miklós. Knapp Ármin József, Bécs. Naturhistorisches Hofmuseum növénytani osztályának igazgatója. Végh József, Budapest. Dr. Entz Gézáné, Bpest.

Az egyetem részéről dr. Farkas Lajos rector, dr. Márki Sándor, dr. Farkas Gyula dékánok tisztelegtek az egyetem nevében. A rector körülbelől ezeket mondta:

„Nem az igazi nap a mai, de azért mi is kívántuk a mi mély és igazán őszinte jó kívánatunkat kifejezni s kívánjuk, hogy az igazit, az általunk tervezett módon és nem így az ágyban, megünnepeljük“.

Brassai így válaszolt:

„Igazán fájdalmas betegségben vagyok; nehezen tudom összeszedni gondolataimat. De annyit mégis elmondhatok, hogy nagy örömet okoz nekem az én kedves kollégáimnak a megemlékezése, a kiket mindig nagyon szerettem. Ha jobban leszek, másképen is megfogom hálálni“.

Kolozsvár város törvényhatósági bizottsága azon nap napirend előtt megemlékezett az öreg Brassairól. Szvaecsina Géza h. polgármester adta elő az ügyet. Kiemelte a száz éves Brassai érdemeit, a ki több emberöltőn át oly sikerrel szolgált a tanügyet. A közgyűlés örömeinek és szerenese kívánatainak adott kifejezést és elhatározta, hogy ezt jegyzőkönyvi kivonat alakjában vele közli.

Az unitárius tanári kart Kozma Ferencz kir. tanácsos, tanfelügyelő, isk. felügyelő, a képezdét Orbók Mór igazgató vezette. S következett tisztelői végtelen sora üdvözlése.

A haza minden lapja a legnagyobb elismeréssel üdvözölte s közölte ünnepeltetése lefolyását. A képes lapok arzképét hozták. A legfelsőbb helyről kezdve a szerenese kívánatok és üdvözlések végtelen sora élete alkonyát megaranyozták.

XIV.

Hogy alszik ki egy százéves élet.

Gárdonyi ápr. 29-ki epistolájára májusban még bölelmi elmélkedéseket folytatott Boros György tanárral, mik jubileuma alkalmából láttak napvilágot. Százéves jubileumát gyönyörrel élvezte.

Tiszteltem nejeiket. Mindig szerettem a női hangot és társaságot, mondta volt s kérdezte, hogy nincs még dinnye? Jubileuma után való nap meglátogattam. Ma sokat aludt, szólt az ápolóné. Mire felébredt: emlékszik Brassai bácsi, kérdezte a dinnyét s mondtuk, hogy még csak fentről lehet kapni: nőm dinnyét hozott, szóltam hozzá. Emlékszem — szólt s mintegy zokonyva vetette utána: emlékezőtehetségem még jó s élvezettel tekintette meg. Nem kívánna hozzá jó bort, kérdezte a nőm. A bort soha sem szerettem, volt válasza. S mikor elkészültünk, hosszas nézés és gondolkodás után, mely alatt emlékezetének egy fájó sebe szakadt fel, valami különös

hangnyomattal azt kérdi: ismer-e valakit a Barra-családból? Romja volt egy hatvanéves emlékezetnek, egyetlen szerelmének, Barra Gábor könyvkereskedő szépséges özvegye iránt, mi meghiusult volt. Ott voltunk leányai lakodalmán, folytattam ugyan, hogy talán meg-ezáfolja, mint mezezáfolta volt, mint mondá, azt az ízetlen adomát, mintha lakodalmáról egy könyv keresése miatt maradt volna el. Ha egy más versio igaz, annak tárgya életben van, felvilágosítást adhat.

Ez időtől sokat aludt, étvágya esőkent. A esibukkozással felhagyott. De még 20-án megkérte Szádeczkyt, hogy Szilágyi Sándort hetven éves jubileuma alkalmából az ő nevében is üdvözzölje. Még félálamban is foglalkozott az étellel. Következett az angol királyné hatvanéves jubileuma, jun. 23-án: kezével mozdulatokat tett, mintha írna; hangjegyeket diktált, mintha a királynét kívánná köszönteni. Olykor tudományos dolgokkal tépelődött, vitatkozott, régi ismerőseihez beszélt.

Jun. 23-ika reggelén, a mint kávéját elfogyasztotta, ápolónéjához így szólt: arra kérem, hagyjanak nekem ma békét, hogy ma pihenjek. Délután orvosa már jelezte az utolsó perezeket. A megnehezült lélekzés híre szétfutott. Kik szívéhez közel álltak, ágya köré gyűltek. Az éj jótékony álmodást hozott, mit csak három prüszszentés szakított meg. Másnap, jun. 24-én reggel öt órakor feltekintett, érthetetlen szavakat hallatott; 7 órakor a lélekzés megszűnt, örökre elaludt. Egy hosszú fáradalmas élet esendes, mondhatni fájdalom nélküli kimerülése volt. Hagyjanak pihenni, volt utolsó szava, utolsó kívánsága. Ki sohase pihent, pihenni vágyott. Azon reményben, hogy még napjai vannak. Halála az elfáradt elalvása volt. Egy mathusalemi élet vége, melynek bölesője a mult század végén ringott s e század vége látta elhunyni.

XV.

Következett a részvét megnyilatkozása. A végtisztesség adás, melyből látszott, mi volt nekünk Brassai.

A mint a gyászlobogók középületeinken megjelentek, szájról-szájra ment a veszteség híre. A hírlapok halálhírével betöltötték az országot. Megindultak a részvét-nyilatkozatok.

A közoktatási miniszter dr. Farkas Lajos egyetemi rectorhoz következő táviratot intézte:

„Brassai tanár elhunytá alkalmából tolmácsolja kérem legőszintébb mély részvéteimet“.

A magyar tudományos akadémia kitűzte nagy gyászlobogóját és ravatalára pompás babérkoszorút rendelt, amelynek nemzetiszínű szalagjain a következő fölírás van: „A magyar tudományos akadémia — Brassai Sámuel tiszteleti tagnak“. Mit az Akadémia megbízásból Finály Henrik és Kőváry László, az akadémia tagjai helyeztek el a ravatalon.

Az egyetem tanácsa dr. Farkas Lajos rektor elnöklete alatt rendkívüli ülést tartott. A rektor az ülést megnyitván a következő beszédet mondta:

„Tekintetes tanács! Fájdalmas kötelességet teljesíték, a midőn jelentem, hogy dr. Brassai Sámuel ma reggel Istenben megboldogúlt. Elbizakodás volna, ha a még alig kihült halott érdemeiről beszélnék. A nemzeti történetírás egyik legméltóbb feladata lesz ez, melynek hű teljesítésével nem is fog adós maradni. Benne fog majd kiválni, a múlandóktól szabadúlni, megtisztulni és a hálás nemzet emlékezetével állandóan egyesülni az a tüneményszerű egyéniség, melynek vonásait sajátosaknak a mi szemeink talán csak azért látták, mert bennük az emberi lélek épen azon ereje jelentkezék, mely ősforrásából a közönségesnél tisztábban fakadott. De azt már éreztük és világosan tudtuk, hogy a csaknem százéves élet minden napja az igaznak és jónak nemcsak fáradhatatlan keresésében, munkálásában, hanem a belőle megtaláltnak kicsinynyel és nagygyal egyaránt önzetlen megosztásban telt el. A miért is a mi iránta való szeretetünket a halál hideg szele nem csökkentheti, fájdalmunkban is csak növekedik és nevét áldó emlékezettel igtatjuk emlékének szánt mai ülésünk jegyzőkönyvébe, a minek elhatározását a tekintetes tanácstól tisztelettel kérem“.

A gyűlés a rektor előterjesztését egyhangulag elfogadta és jegyzőkönyvébe foglalni határozta. Elhatározta továbbá, hogy latin és magyar nyelvű gyászjelentést fog kiadni; a ravatalra elismerése és emlékezete jeléül érdemkoszorút tesz és temetésén a szokásos díszszel fog megjelenni.

Részvétlétáviratokat küldtek id. Dániel Gábor unitárius főgondnok Péczelről; a tordai gymnasium és polgári iskola; Csiky Kálmánné, sz. Göncey Etelka Budapestről, Hegedüs Sándor orsz. képviselő, a tordai unit. iskola tanári kara, Sándor Kálmán törv. bíró, Bedő Albert nyug. államtitkár, Schweinitz Gyuláné grófné stb.

Dr. Concha Győző Budapestről a következő táviratot küldötte Boros György tanárhoz:

„Kérem, sziveskedjék benső gyászomat a nagy halottért Csegezyéknek tolmácsolni. Végtelenül fájdalom, hogy ennek a nemzetünkben egyetlen embernek, a tüneményszerű tudósnak, a páratlan tanárnak, a bőkezű felebarátnak, az igaz lélkű férfinak, a maga és enyéim hűséges barátjának végtisztességén jelen nem lehetek.“

Kolozsvár város tanácsa rendkívüli tanácsulást tartott, melyen elhatározta, hogy a gyász jeléül a városházára kitűzetik a gyászlobogót, a ravatalra koszorút helyeznek. A temetésen a hatóság testületileg részt vesz, s a nagy tudós utolsó útján a feketével bevont lámpákat felgyújtatja.

Gyászjelentéseket adtak ki: A Tudományos Akadémia tiszteleti tagjának, a kolozsvári tudományegyetem magyar és latin nyelven, az egyetem matematikai és természettudományi kara, az Erdélyi Múzeum egyesület, melynek alelnöke, a kolozsvári ereklye múzeum-egylet, melynek tiszteleti tagja, a Dávid Ferencz egyesület, melynek elnöke volt, az unitárius vallásközönség képviselő tanácsa és a család.

A család gyászjelentése így tesz szívjóságáról bizonytságot.

„Csegezy Mihályné, Albert Ilka és Albert Iván kir. mérnök, a maguk, családjuk és az összes rokonok nevében szomorú szívvel tudatják, hogy szeretve tisztelt nagybátyjuk dr. Brassai Sámuel nyugalmazott egyetemi tanár, a magyar tudományos akadémia tiszteletbeli tagja stb. végelgyengülésben 1897. évi június 24-én reggel 7 órakor meghalt. A mily sokoldalú és mély volt tudása és ismerete, olyan meleg és kiapadhatlan volt szívének jósága. Haló porait ily érzéssel vesszük körül. Béke porain.“

Az unitáriusok képviselőtanácsa szomorújelentése így szól:

„Az unitárius vallásközönség egyházi képviselő-tanácsa a maga és az egész vallásközönség nevében a fájdalom és kegyelet legmélyebb érzelmével jelenti nagyságos dr. Brassai Sámuel úr böleséztudor, a M. Tud. Akademia tiszteletbeli, a regensburgi k. növényntani társaság tagja, a m. kir. természettudományi, a bécsi cs. kir. állat- és növényntani, a nagy-szebeni term. tud. társulatok rendes, a bécsi cs. kir. birodalmi földtani intézet lev. tagja, az egyetemnek 1872/3-ban volt prorectora és a math. és term. tud. karnak 1885/6-ban volt dékánja és az egyetemnek 1879/80-ban volt rectora és 1880/1-ben volt prorectora f. évi jun. 24-én reggeli 7 órakor bekövetkezett halálát. A miként élete alkonyát a legfelsőbb helytől kezdve a szerencsekivánatok és üdvözetlek végtelen sora megaranyozta: méltán tisztelettel hajlík meg koporsójánál is az egész magyar nemzet tudományos világa. De nagyobb kegyelettel senki sem áldozhat emlékének, mint az unitárius vallásközönség,

melynek a dicsőült szellemi fényével ez évszázban legnagyobb büszkesége volt s emlékében örökre is az marad.

Ravatalát az unitáriusok templomában állították fel. Érkeztek reá drága koporsójának szomorú díszei, a koszorúk, következő sorrendel és felíratokkal.

Brassai Sámuelnek: A kolozsvári áll. tanítóképző intézet. „Hálás szeretettel“: Rigó Anna és Mari. Az erdélyi Múzeum-egylet: „Szeretettel tisztelt alelnökének“. A Magyar Tudományos Akadémia: „Brassai S. tiszteleti tagjának“. Sigmond Dezső és neje: „Igaz tisztelői“. Veres Ferenczné. A Dávid Ferencz-Egylet: „Első elnökének hálás kegyelettel.“ Az unitárius vallásközönség: „Nagy halottjának“. Siménfalvi Berta: „Brassai bácsinak“. Báró Petrichevich Horváth Kálmán: „Nagytisztelete jeléül“. Kőváry László és neje: „Hálája, tisztelete jeléül“. Steinek: „Brassainak“. Nagy Gábor: „A zenetársaság elnökének.“ A tordai unitárius iskola: „Nagy jóltevőjének dr. Brassai Sámuelnek“. Ilka és Iván: „A jó Samu bácsinak“. Id. Dániel Gábor: „Egykori kedves tanárának“. Marlin Molly „Sirod fölött virraszt hálás szeretetem“. Boros György és neje: „Emléked közöttünk örökké élni fog“. A kolozsmegyei tanító testület: „Tiszteleti tagjának.“ Az unitárius főiskola ifjusága: A nagyérdemű felügyelő gondnoknak“. A matematikai és természettudományi kar: „Brassai Sámuelnek, a nagyérdemű tagjának“. Brandt József és családja: „A jó rokonnak“. Jolánka (Gál Elekné): „Kegyelelele jeléül“. A küllői unitárius egyházkör: „A magyar haza és unitárius vallás halottjának“. Dr. Farkas Lajosék: „Dr. Brassai Sámuelnek“. A székely-kereszturi unitárius gymnasium igazgatósága: „A nagy tudós Brassainak“. Sándor János és családja: „A jó nagybácsinak“. A kolozsvári angol kör: „Kiváló tagjának“. Az unitárius kollegium tanárai: „Hervadó koszoru hervadhatlan érdemekért“. A kolozsvári Ferencz József egyetem tanácsa: „Dr. Brassai Sámuelnek“. Gönczy Béla: „Brassai bácsinak“. A székely-kereszturi unitárius egyházkör: „Dr. Brassai Sámuel emlékének“. Az Erdélyi Irodalmi Társaság: „Tiszteleti tagjának“. Kolozsvár sz. kir. város közönsége: „Tudós polgárának“. A kolozsvári tudományos egyetem növénytanintézet: „Brassai Sámuelnek, a magyar botanikai műnyelv nagy mesterének“. Bedő Albert: „Hálás tanítványa“. S mit várt: a báró Apor Károlynéjé.

A legszebb koszorú volt, mi ritka halandónak jut, az a két koszorú, melyet a fővárosból a Természettudományi társulat s a kolozsvári tudomány-egyetem természettudományi és mennyiség-tani kara helyeztek ravatalára, Brassai antinophila, egy australia növény babérhoz hasonló leveleiből, mit még 1842-ben Endlicher nevezett a nevére, s azóta nálunk is tenyésztenek.

Hermann Ottó a következő express levelet küldötte Boros Györgyhez:

„Igen tisztelt tanár úr! Legyen oly kegyes és teljesítse a következő kérésemet. Mellékelve küldök egyetlen egy gyopár virágot, melyet magam szedtem az erdélyi havasokon, tegye a ma már ravavatalon fekvő jó mesteremnek, Brassai Sámuelnek szíve tájára, mint utolsó üdvözlötet.

Temetését az unitárius status és a család együttesen rendezték. Részvételüket bejelentették: Kolozsvár város és Kolozsmegye törvényhatósági bizottságai; a Ferencz-József tudomány-egyetem; a Magyar Tudományos Akadémia; a helybeli cs. és kir. közös hadsereg és m. kir. honvédség tisztkara; valamennyi unitárius egyházkerület; az Erdélyi-Múzeum-Egylet; az egyetemi ifjúság, csaknem valamennyi helybeli egyesület és iskola stb.

A templom, hol a ravatal állott, már jóval négy óra előtt zsúfolásig megtelt a város előkelőségeivel, az intézetek és társulatok képviselőivel. A hatalmas arányokban épült boltíves templom közepén feküdt a koporsó, délinövényekkel körülvéve és gazdagon elborítva koszorúkkal.

Junius 26-án délután 3 órakor gyülekezni kezdett a temetésen résztvenni kívánók serege. Fél 4 órakor már fekete volt a templom és kollégium előtti tér a legintelligensebb közönségtől. A később jövők alig tudtak áttörni az utczán hullámzó népsokaságon. A templomban a diákok, papnövendékek és az ifjabb tanárok tartották fenn a példás rendet. A falak két ölnyi magasan gyászszöveggel voltak bevonva. A roppant boltozat alatti tér zsúfolva volt előkelő közönséggel. A nők felőli első padban a gyászoló rokonság: Csegezi Mihályné, Sándor Jánosné leányával, Sinfalvi Berta, valamint Csegezi Mihály, Albert János, Albert Iván. Balfelől a küldöttségek, az Akadémia, egyetemi tanács s világi hatóságok képviselői s notabilitások nagy számban képviselve. Szemben a szószékkal a honvédség és közös hadsereg tisztkara, élükön Schlacher tábornokkal. A püspök körül a vidékről beérkezett esperesek, mögötte a lelkészi és tanári kar.

Az énekkar felzendült, utána Ferencz József unitárius püspök tartotta meg beszédét. Fél ötökor megkondultak a harangok, a pompe funébre fekete atillás szolgálai a gyászkoesiba helyezték a koporsót. A halomba rakott koszorúkat virág-szekér vitte a hatlovas halottas koci előtt.

A feketébe vont utczai lámpák szomorúan világítottak a nagy

tudós utolsó útjára. A merre a menet elvonúlt, mindenütt sűrű néptömeg állott sorfalat; e mellett el voltak lepve a házak erkélyei, ablakai is.

A köztemetőben ott várta a sír bölöni Farkas Sándor, Kriza János, Apáczai Csere János, első encyclopedistánk sírja közelében. A közönség levett kalappal állta körül a sír nyílása fölé helyezett koporsót s a dalkör halk éneke alatt a szemek könnyel teltek meg. Gyönyörű nyári délután volt. Megindító beszédben búcsúztatta el a halottat Finály Henrik dr. az Akadémia nevében. Ezután Farkas Gyula dr. dékán intézett az egyetemi tanács megbízásából pár meleg búcsúszót a koporsóhoz, azután gr. Esterházy Kálmán, az Erdélyi Múzeum-Egylet elnöke beszélt. Végül az unitárius főiskola egyik gondnoka: Kozma Ferencz kir. tanfelügyelő mondott lendületes alkalmi beszédet. Mely beszédek külön füzetben is megjelentek. Az unitárius gymnasium énekkara gyászdalokba kezdett s a koporsó lassan ereszkedett a föld alá. Ezalatt a közönség darabokra szedte szét a koszorúkat, mindenki igyekezett egy-egy babérlevelet vagy virágot szerezni emlékkül.

Mint egyik lapunk írta: A magyar tudományos világ Nesztora ma már sírban pihen. Meghalt: de mintha mégis élne. Temetésen voltunk: de úgy éreztük, mintha nem halottat temettünk volna. Sírba tettük; s mégis úgy érezzük, mintha most is közöttünk lenne.

Ez a halhatatlanság!

A kiterített halott csak azt jutatta eszünkbe, hogy ime annyi fáradtság után a mi Brassai bácsink pihenésre hunyta le szemeit. S mikor a sírba tették a koporsót s eltávoztunk a temetőből, tudtuk a veszteséget: de szívünkben nem éreztük az úrt, mert úgy éreztük, mintha még most is élne s ezután is láthatnók, mert éreztük: hogy az ő halála halhatatlanság.

XVI.

Halála után azonnal megmozdult az emlékéet megőrizni kívánó kegyelet.

Toroczkó-Szent-Györgyön bizottság alakult s a Thoroczkay nemzetség egyik tagja, Thoroczkay Lajos junius 30-áról felhívást bocsátott ki, melyben hírül adja, hogy egy bizottság az ottani

unitárius papi-lakot, mint a hol Brassai született, emléktáblával kívánja megjelölni s ünnepélyét jul. 18-ára tűzte ki.

A meghívott testületek közül az Akadémia részéről dr. Márky Sándor, a kolozsvári tud.-egyetem részéről dr. Szádeczky Lajos, az Erdélyi Múzeum-Egylet részéről dr. Apáthy István egyet. tanárok, a m. kir. földtani intézet részéről telegdi Roth főbányatanácsos, az unitárius egyház részéről Nagy Lajos és Boros György tanárok megjelenése s ünnepi beszéde, Józan Miklós ódája elszavalása, fényes közönség részvéte mellett, a fentebbi napon az emléktáblát a szokott ünnepélyek között leleplezték.

Az egyetemen dr. Farkas Lajos rector kezdeményezésére, jul. 9-én, értekezlet gyűlt össze, mely egy nemzeti emlék felállítása iránt tanácskozott, Kolozsvár polgármestere elnöklete alatt az előmunkálatok megtételére szűkebb bizottságot küldött ki.

Az Akadémia arezképesarnoka számára megfesteti arezképét, meg fogják tartani felette az emlékbeszédet, melynek megkönnyítése volt egyik célja e soroknak.

Már csak jól használt hosszú életének, nagy tudásának, ki nem fáradó munkásságának bizonyítékai, értekezései, munkái s arezképei maradnak velünk. Az utóbbiak főforrása a Vasárnapi Újság, mely férfi-, öregkori képét 1860, 1872, 1879, 1896- és 1897-ki évfolyamában ismételve hozta. S velünk marad majdan szobra, ez eredeti, ez a sajátságos sokat mondó alak, ott az épülő egyetem előtt. Megörökítve egyszersmind szívének azt a vonását, mely ránk maradt utolsó napjai abban a kérdésében: van-e még pénzünk, tart még a kivett nyugdíj, s utána vetette: de ugyan miért is kaptam én nyugdíjt; mire a tanítvány a mesternek felelt: hiszen még most is tanft minket Brassai bácsi.¹

¹ Mint tudóst és író a Ker. Magvető decemberi füzetében méltattam.